ساڵی کوردی و جەژنی نەورۆز، لە گۆشەنیگای شوێنەوارەوە

نەوشیروان عەزیز

دیاری کردنی هەر ساڵێک بۆ هەر نەتەوە و میللەتێک لەسەر ڕووداوگەلێک وەستاوە کە لە ڕابردوودا ئەو میللەتە پێیدا تێپەڕیوە و ئەزموونی کردووە. ئیدی ڕووداوەکە هەڵگری چ باکگراوەندێک بێت، ئەوە زیاتر لەچوارچێوەی شکۆمەندی ئەو گەل و نەتەوەیە دەمێنێتەوە.

بەجۆرێک گەلێک وڵاتی دنیا ساڵە یەکەمینەکانی بوون بەقەوارەیەکی سەربەخۆ لەمێژوویاندا کردووە بەساڵی وڵاتەکەیان، گەلێک وڵاتی دیکە ساڵی سەرکەوتنە مێژووییەکانیان بەسەر زلهێزەکانی دیکەدا هەڵبژاردووە.

گەلێک نەتەوەی دیکە ساڵی ڕزگاربوون لەژێردەستەیی ئیمپراتۆرییەتەکانیان کردووە بەساڵی وڵاتەکەیان، هەندێک نەتەوەی دیکە ساڵی هاتنی ئایین، پەیامهێنەری ئایینەکە و ڕووداوەکانی بەسەر ئایینەکەدا گوزەری کردووە داناوە.

ئەوەی بۆ هەموو نەتەوەیەک جێگای بایەخە، ئەوەیە چۆن دەکرێت و دەگونجێت پایەکانی نەتەوەیەک داچەقێنرێت، لەبەرانبەریش ساڵ و ڕۆژژمێر و مارشی تایبەت بەخۆی نەبێت! واتە ساڵنامەیەکی دروست، کۆڵەگەیەکی دەوڵەتدارییەکی تەندروستە.

ئەگەر لەو گۆشەنیگایەوە سەیری نەتەوەی کورد بکەین لەچاخە بەردینەکانەوە لەسەر واقیع حاڵی میسۆپۆتامیا و هەرێمی کوردستان دەژی و زۆرترین هەوراز و نشێوی بەخۆیەوە بینیوە.

گەلێک نەتەوە لەکۆندا لەسەر ئەم خاکە فەرمانڕانییان کردووە، دەوڵەتی بەهێزیان بنیادناوە، چەندان نەتەوەی کۆن کە هەنووکە ئەوانە بە باوباپیرانی کورد دەژمێردرێن لەم خاکەدا داهێنانی گرنگی ژیارییان کردووە، گەلێک لەو نەتەوانە سنووری دەسەڵاتیان هێندە فراون بووە کە وڵاتەکانی جیرانیشی گرتووەتەوە.

بۆیە لێرەدا دەپرسین بەگوێرەی ئەو پێش مەرجانەی

سەرەوە بێت، ئایا ساڵی کوردی بەگوێرەی کام پێش مەرج و پێوەرێکی زانستی دانراوە؟ ئایا ئەوانەی ئەو ساڵەیان هەڵبژارد پشتیان بەچ بەڵگەیەکی زانستی بەستبوو!

ئایا بەگوێرەی ئەو بەروارەی بۆ ساڵی کوردی دیاری کراوە، بلێی گەلە کۆنەکانی کورد لەو دەمەدا یەکەمین دەوڵەتی کوردیان ڕاگەیاند بێ، یان چ ڕووداوگەلێکی گرنگ وەها ڕووی دابوو کە هێندە جێگای بایەخ بێت بکرێتە دەستپێکی یەکەمین ساڵی کوردی؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانەی سەرەوە پشت دەبەستین بەشیکردنەوە و لێکۆڵینەوە لەو ساڵەو ڕووداوەکانی دیکە کە پێش و پاش ئەو ساڵە ڕوویان داوە، ئایا خۆ بەستنەوەی ئێمە تەنیا بەماددەوە چی لێ سەوز دەبێ و هەڵگری چ پەیامێکیش بێ؟

بەستنەوەی ساڵی کوردی، بەمیدی و ئاشورییەکانەوە

ئەوەی تایبەتە بەساڵی کوردی زیاتر بەمیدییەکانەوە دەبەسترێتەوە، بەڵام ئەوانەی بڕیاری ئەو ساڵە کوردییەیان داوە، ئاگاداری ئەوە نەبوون کە میدییەکان کەی دەرکەوتوون، پاشان چ کاتێک بووە دەوڵەتی میدیان دامەزراندووە.

ئەوەی تایبەتە بەدەوڵەتی میدی وەک پاشماوەی شوێنەواری بەڵگەی زانستی بۆ ئەو دەوڵەتە و ماوەی فەرمانڕانی دیاری کراوە بریتییە لەساڵی (٦٥٠-٥٥٠)پ.ز، ئەم ساڵەیش وەک سەردەمی میدی دیاری کراوە بەگوێرەی ئەو پاشماوە شوێنەوارییانەی کە لەکنەوپشکنین دۆزراونەتەوە، پاشان لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە.

پاشان دەوڵەتی میدی، لەساڵی (٥٥٠) پ.ز، لەلایەن کۆرشی فارسییەوە هێرشی کرایە سەر، لەکۆتاییدا دەوڵەتی مادی ڕووخاند، کۆتایی بەقەڵەمڕەوی پاشا ئەستیاگی میدی هێنا، هەر ئەم جەنگەیش بوو بەئەفسانەی کاوە و زوحاک، نزیکترین ڕووداوە کە ئەو ئەفسانەی بۆ داتاشراوە، یان لێی وەرگیراوە، لەشوێنێکی دیکەدا دەگەڕێینەوە سەر ئەم بابەتە.

هەروەها ئەوەی تایبەتە بەئاشوورییەکان بەگوێرەی کنەوپشکنین و بەڵگە شوێنەوارییەکان لەو کنەوپشکنینانەی بەدەست کەوتوون، ماوەی فەرمانڕانی ئاشوورییەکان بە سێ قۆناغ دابەش کراوە، هەموو سەردەمەکەش لەساڵی (٢٠٠٠- ٦١٢پ.ز) کۆتایی دێت.

خودی ئاشوورییەکان، لە دوورگەی عەرەبییەوە بۆ وڵاتی شام هاتوون، دواتریش وڵاتی سوبارتویان، کە مەبەست ناوچەکانی ئێستای کوردستانە، داگیرکردووە. لەکۆتاییەکانی فەرمانڕانی ئاشوورییەکاندا زۆر بێ هێزبوون و میدییەکان و چەند تیرەو هۆزێکی دیکە توانییان یەک بگرن و کۆتایی بەدەسەڵاتی ئاشووری بهێنن.

سەردەمی دەسەڵاتی ئاشوورییەکان بۆ سێ قۆناغ دابەش دەکرێت:

- سەردەمی ئاشووری کۆن ٢٠٠٠-١٥٠٠ پ.ز.
- سەردەمی ئاشووری ناوەڕاست ١٥٠٠ - ٩١١ پ.ز.
- سەردەمی ئاشووری نوێ ٩١١ - ٦١٢ پ.ز.

ئەوەی سەرەوە ماوەی فەرمانڕانی ئاشووری و میدییەکان بوو، بۆیە ئەو ساڵانەمان ڕوون کردەوە، چونکە بەبێ ئەوەی ئەو ساڵانە هەرباسێک لەساڵی کوردی بکرێت هەڵەی زانستییە، وەک ساڵە کوردییەکەیش لێوان لێو دەبێت لە هەڵە.

ساڵی کوردی چ ڕێکەوت و پێوەندییەکی بە میدییەکانەوە هەیە

ساڵی کوردی بەگوێرەی ڕۆژژمێری کوردی، هەنووکە ساڵی ٢٧١٣ کوردییە، بەگوێرەی لێکدانەوەکانی پشت ڕۆژژمێرەکە بێت زیاتر ٢٧٠٠ ساڵە، کورد یەکەم دەوڵەتی کوردی دامەزراندووە!

بەڵام ئەگەر بێتو بۆ ڕووداوە مێژووییەکانی سەرەوە و ئەو مێژووە بگەڕێینەوە، ئەوە ٧٠٠ ساڵ پێش زایین، هیچ ڕووداوێکی وەها گرنگ ڕووی نەداوە کە شایانی باسکردن و دانانی ساڵی نەتەوەیەک بێت!

ئەگەر بیانوو ئەوەبێت کە دروستبوونی دەوڵەتی ماد بێ، ئەوە ئەو ماوە ماددەکان زۆر لاوازبوون، تەنانەت چەند تیرەیەکیش بوون.

ئەگەر پێوەندی بەڕووخانی دەوڵەتی ئاشوورییەکانەوە هەبێت، ئەوە ئەوەیش ناڕاستە، چونکە ئاشوورییەکان لەلایەن میدییەکانەوە لەساڵی ٦١٢ پ.ز ڕووخاوە، ئەگەر ئەو ساڵەیش کراوە بە سەرەتایی ساڵی کوردی، ساڵی ڕووخانی ئاشوورییەکان بێت، هێشتا ئەوەیش هەڵەیە، چونکە ئێستا (٢٧١٣) ساڵی کوردییە، کەواتە ئەگەر ڕووخانی ساڵی ئاشووری کە (٦١٢) دانرابێت دەبێت (٨٧)ساڵ لەم ساڵە کوردییەی ئێستا کەم بکەینەوە، ئەو کاتە ساڵەکە دەبێتە (٢٦٢٥) کوردی.

چونکە ئەمە ژمارەیە و بیرکارییە، پاشان هاوکێشەیەکی زۆر سادەیە، ئەویش لێدەرکردنی ساڵی زایینییە لە ساڵی کوردییەکە بزانین ڕێک ساڵی ٦١٢ پ.ز ڕووخانی ئاشوور دەکات، یان زیادەی هەیە بە ٨٨

ساڵ.

٢٠١٣ زایینی - ٢٧١٣ کوردی = ٧٠٠ که بەپێچەوانەوە دەبێ ٨٨ ساڵی لێدەربکرێت، ئینجا دەکاتە ساڵی ٦١٢پ.ز ڕووخانی دەوڵەتی ئاشووریی، کەواتە ئێستا ساڵی کوردییەکەمان ٨٨ ساڵ لەپێشەوەیە دەبێ ئەو ٨٨ لێدەربکرێت و هەنووکە ساڵی ٢٦٢٥کوردی بێت.

ئەم ژمارانەیش سادە بکەینەوە بۆ تێگەیشتنی خوێنەران ئەوەیە، ساڵە کوردییە تەواوەکە (ئەنجامی هاوکێشەکەمان) ئێستا لەساڵی زایینی دەربکەیت ڕێک دەکاتە ساڵی ٦١٢ ڕووخانی دەوڵەتی ئاشووری، بۆ نموونە:

٢٠١٣ زایینی - ٢٦٢٥ کوردی = ٦١٢ پ.ز ڕووخانی ئاشوورییەکان.

ئەوەی سەرەوە ڕوون کرایەوە بۆ ئەوە بوو، ئایا ساڵی کوردی چۆن هێنراوە و هەرچۆن بێت هەڵەیە ئێستا دەبێت ساڵی ٢٦٢٤ کوردی بێ، نەک ٢٧١٢ کوردی!

ساڵی کوردی، تەنیا لەباشووری کوردستان بەکاردێت

کۆمەڵێک پێوەری گشتی هەیە بۆ دیاریکردنی ساڵ، مارشی نیشتمانی، گەلێک بابەتی هاوبەشی دیکە، کە مەرجی گشتاندنی تێدایە و بۆ هەموو نەتەوەکە بەکاردێت، واتە دەبوو ئەو ساڵە کوردییە بۆ هەرچوار پارچەکەی کوردستان وەک یەک باوەڕیان پێ بکردایە و بەکاریان بهێنایە، مەبەست ئەوەیە تەنیا لەهاووڵاتیان و دەزگا فەرمییەکانی باشوورەوە بەکارنەهێنرایە، بەڵکو ئەوانی دیکەش لەپارچە جیاوازەکان هیچ نەبێت لە نووسین و بڵاوکراوە کەسییەکانیش بوایە بەکاریان بهێنایە.

دوا کتێبی نەوشیروان مستەفا، کتێبی (بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین) بوو، بەشێکی زۆری بۆ شوێنەوار و مێژوو دانراوە، لەپەڕەی ١٢ی کتێبەکەدا دەڵێت"لەکوردستانی عیراق، لەبەرانبەر ساڵی زایینیدا ئێستا بەشانازییەوە ساڵێک دەنووسن، لەساڵی هیچ میللەتێکی ئەم دنیایە ناچێ"، واتە ساڵەکە هیچ پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بەو ڕووداوەیشەوە نییە کە بریتییە لەڕووخانی ئاشووری، پاشان نووسەر دێتە سەر مێژوونووسان و دەڵێت"دەبوو خۆیان نەکردایە خاوەنی"، بیانووی ئەوە دەهێنێتەوە کە لەو ساڵەدا چەند تیرەو هۆزێکی دڕندە و دواکەوتووی ناوچە شاخاوییەکان هێرشیان کردۆتە سەر نەینەوای پایتەختی ئاشووری و یەکێ لەپێشکەوتووترین شارستانێتەکانی ئەو سەردەمەیان بەجۆرێ، وێران کردووە کە ئیتر هەڵنەساوەتەوە.

ئەوەی تێبینی دەکرێت خودی نووسەری کتێبی (بەدەم ڕێگاوە گوڵچنین)یش، کەوتووەتە چەند هەڵەیەکی گەورەوە، دەبێت بەسەرماندا گوزەر نەکەن و وەڵام بدرێنەوە، ئەو هەڵانەیش تایبەتن بەو پەرەگرافە بچووکەی باسمان کرد.

ئەوەی نووسەر لەسەر ساڵی کوردی دەڵێت "لەساڵی هیچ میللەتێکی دنیا ناچێ"، زۆر ڕاستە، بەوردی لەسەرەوە هەموو هەڵەکانمان ڕوون کردۆتەوە، لەوێدا کە دەڵێت گوایە لەڕووخانی دەوڵەتی ئاشوورییەوە وەرگیراوە، ئەو ساڵە دانراوە، دەبوو ئەویش ئەو بابەتەی بەسەردا تێنەپەڕێت لێکدانەوەی بۆ ساڵەکەی ئێستای کورد و ڕووخانی دەوڵەتی ئاشووری بکردایە هەستی بەو جیاوازییە زۆرەی لەژمارە بکردایە، وەک پێشتر گوتمان، ئەگەر لەڕووخانی ئاشوورییەکانەوە وەرگیراوە دەبێت لەساڵی ٢٧١٢ کوردی، ٨٨ ساڵی کەم بکرێتەوە و بکرێت بەساڵی ٢٦٢٥ کوردی، چونکە ئەو کات لەگەڵ ڕووخانی ئاشوورییەکان لەساڵی٦١٢ پ.ز یەک دەگرێتەوە و زانستیترە، کە ڕێک ڕێکەوتنی ڕووخانی ئاشوور دەکات، ئەمەیش ژمارەیە و بیرکارییە شەرمی لەهیچ نەتەوەیەک نییە!

پاشان، نووسەر دەڵێت ئەوانەی هێرشیان کردووەتە سەر نەینەوای پایتەختی ئاشوور دڕندەن و لەناوچە شاخاوییەکان هاتوون، لەکۆتاییشدا دەڵێت "نابێت خۆمان بەبێگانە بزانین لە سۆمەری و ئاشووری و خوری و گوتی و لولوبی...تاد"، ئەو دوو دێڕە دژبەیەکی تێدایە، چونکە ئەگەر ئەوانەی ئاشوورییان ڕووخاندبێت، دڕندە بن، ئیدی پێویست بەنیوە دێڕی دووەم ناکات لەکۆتایی وەسف بکرێن!

لەبەرئەوەی میتانی و خورییەکان ڕۆڵی گرنگیان بینیوە لەکۆنترۆڵ کردن و داگیرکردنی بەشی زۆری وڵاتی ئاشوور، پاشان میتانییەکان بەیارمەتی هۆزگەلی دیکە بەفەرمی هێرشەکەیان جێبەجێ کردووە، کە هەریەکە لەو نەتەوانە گەلە کۆنەکانی کوردستانن، ئیدی بۆ بە دڕندە ناوببرێن و وەصف بکرێن! نەدەبوو ئەو دێڕانە بەسەر نووسەردا تێپەڕێت.

ئەوەی ڕاستترە لەسەر ساڵی کوردی بگوترێت ئەوەیە بۆ دەبێت ئێمە ساڵی کوردی بەمیدیییەکانەوە ببەستینەوە، ئایا تەنیا میدییەکان لەکوردستان ژیاون؟ بێ گومان نەخێر پێش ئەوان گوتی و سوباری و لولوبی و ئۆرارتی و خوری و میتانی...تاد، لەکوردستان ژیاون.

پاشان ئەوەی نە لەکۆماری کوردستان و نە لەڕۆژنامەی کوردستاندا، ئەم ساڵە بە کارنەهاتووە، تەنیا ئەوە نەبێت لەشەستەکانی سەدەی بیستەم نەبێت،

کۆمەڵێک ڕۆشنبیر بێ ئەوەی ئاگاداری باکگراوەندە شوێنەواری و مێژووییەکە بن، بەکاریان هێناوە. ئیدی دوای ئەوە تووتی ئاسا، پەرەی سەند و ئەستەمە لەکۆڵ کوردیش بێتەوە.

ئەفسانەی کاوە و زوحاک

ئایا ئەفسانەی کاوە و زوحاک و جەژنی نەورۆز چ پێوەندێکی بەکورد و ساڵنامەکەیەوە هەیە؟ ئایا ئەفسانەکە دیرۆکێکی پەتی کوردییە؟

مێژووی گەلانی دنیا، لێوان لێوە لە هەوراز و نشێو، پڕیەتی لەئەفسانەی تەبا و ناتەبای، دژ بەگەلانی دیکەی جیران، یان ئەوەی لە بازنەی دوژمن لەڕوانگەی گەلانی دراوسێ وێنای بۆ کراوە.

ئەفسانەکان زۆر و بۆرن، ئەوەی بیەوێت مێژووی گەلێکی ئەوروپی، یان ئەمریکی، ئان ئەفریقی، یان ئاسیایی بخوێنێتەوە، دەبێت بەشێکی خوێندنەوەکەی تارادەیەک بۆ ئەو ئەفسانە داتاشراوانە دابنێت.

هەنووکەیش لەبیرمە کاتێک باسی گەلی (ڕۆمانییەکان، یان شاری ڕۆما)مان، دەخوێند، کە مەبەست ئیتالیای ئێستایە یەکەمین جار، لە ئەفسانەی ئەو دوو منداڵ و گورگەوە وەک دەستپێک دەستمان پێکرد، واتە ئەوەی مێژووی ڕۆمای خوێندبێتەوە، دەبێت لەگۆشەنیگای ئەفسانەی ئەو گورگانەوە دەستی پێکردبێ و باری سەرنجی بۆ ئیتالیای ئێستا نەخشاندبێت.

هەموو ئەفسانەکەیش تەنیا لەوەوە سەرچاوەی گرتبوو باسی دەکرا، کە شاری ڕۆما لەلایەن دوو منداڵەوە بەردی بناغەی دانراو دروست کرا، کە خودی دوومنداڵەکە گورگ بەخێوی کردوون و شیری داونەتێ.

واتە کەم وڵاتی دنیا هەیە، ئەفسانەی داتاشراو، پڕ بەپێستی گەلەکەی بۆ خۆی دانەتاشیبێت. لەم نێوەندەدا گەلی کورد، یان توانایی ئەفسانە داتاشینی، یان ڕاستتر بڵێین دروستکردنی نەبووە، یان هەرچی داتاشیبێت لەهیچ سەرێکەوە مەرجی تایبەتی تێدا نییە، ناشبێت.

بەمانایەکی دی، ئەفسانەی میللەتی کورد بۆ دارشتووە، تەنیا موڵکی هیچ نەتەوەیەک نین، بەکوردیشەوە، بەڵکو موڵکی گەلانی کۆنی هەموو ڕۆژهەڵاتن، پاشان ئەوەی کورد بەهی خۆی زانیوە لەسەرەکەی دیکەوە، نوشستی و شکستی دەوڵەت و فەرمانڕانە کوردەکانی بوون، لەچوارچێوەی گەلە کۆنەکانی کورددا.

ئایا کاوە و زوحاک، کامیان کورد بوون؟

بۆ ئەوەی کات و شوێنی ئەفسانەکە دیاری بکەین، بەڕاستی بچینە بنجوبنەوانی ڕووداوەکە، دەبێت بۆ نزیکترین ڕووداو، کە ئەفسانەکەی لێوەرگیراوە، بگەڕێینەوە، چونکە تا ئێستایش نە کاوە، نە زوحاک نازانرێت کێیە، تەنیا ئەوەندە نەبێت ئەم ڕووداو و ئەفسانەیە نزیکترین وێناکراوە، ئاماژە بۆ کراو کەلێیەوە وەرگیرابێت بریتییە لەسەرکەوتنی کۆرشی پاشای فارس بەسەر ئەستیاگی پاشای میدی کوردیدا و ڕووخانی ماد بەدەستی کۆرشی فارس لەساڵی ٥٥٠ پ.ز، کەواتە ئەفسانەکە تایبەتمەند نییە بەکورد و شکستی کورد و سەرکەوتنی فارسەکانە.

واتە کورد گوتەنی ئەوەی ئەفسانەکەی یەکەم جار بڵاوکردووەتەوە هیچ ئاگاداری کات و زەمەن و شوێنی ڕووداوەکە نەبووە و بۆ ڕیش چووە، سمێڵشیان خستووەتە سەری.

جەژنی نەورۆز، هەڵە گەورەکە

ئەوەی لەسەر جەژنی نەورۆز وتراوە و باس کراوە، چەندە ساڵی کوردی و ئەفسانەی کاوە و زوحاک ڕاست بوون، ئەویش هێندەی ڕاستی تێدایە!

دیارە ئەو جەژنەی لەسەرەتای بەهاردا هەموو ساڵێک دەست پێدەکات، خەڵکی کوردی چەندان نەتەوەی دیکە ئاهەنگی شایی و خۆشی بۆ دەکەن جەژنێکی نەتەوەیی تایبەتمەند نییە بەکورد، بەڵکو لەناوچەکانی ڕۆژهەڵات بەگشتی و بەشێکی ئەوروپا، لەو کاتەدا ئەو جۆرە ئاهەنگ و یادە دەکرێتەوە، هەر ناوچەیەکیش بەناوێک یادی دەکەنەوە، بۆ نموونە فارس پێی دەڵێت نەورۆز، هەندێکی بە جەژنی دار و درەختی دەزانن.

ئەوەی گرنگە کۆنترین نەتەوە ئەم یادەی کردبێتەوە، بریتین لەسۆمەرییەکان، پاشان بابلییەکان، داهێنراوی ئەو دوو گەلە کۆنەی ڕۆژهەڵات بووە، یان ڕاستتر بڵێین میسۆپۆتامیا بووە.

بەجۆرێک ڕێکەوتی ٢١ ئاداری هەموو ساڵێک بۆ ماوەی ١١ تا ١٣ ڕۆژ جەژن و ئاهەنگیان دەگێڕا، پاشان ڕۆژژمێری سۆمەری و بابلییەکان لە ٢١ ئادارەوە دەستی پێدەکرد، تاوەکو ئێستایش ناوی مانگی سۆمەری و بابلییەکان وەک (ئادار، نیسان و، تەمموز...تاد) بەکاردەهێنرێت.

واتە ئەم جەژنەی موڵکی هیچ گەل و هۆزێک و نەتەوەیەک نییە، تایبەتیش نییە بەهیچ گەلێک، هەروەها (الاساطیر ماقبل الفلسفة) عیراقی کۆن بۆ بەشی زۆری ئەم باس و خواستە و دروستبوونی گەردوون، هەرکەسێک ویستی بگەڕێتەوە سەری.